sakum i Rökstenens inskrift

Staffan Fridell (Uppsala University) och
Henrik Williams (Uppsala University)

Abstract
In Bo Ralph's recent book on the Rök rune-stone he interprets the sequence **sakum** (**ᛋᚨᚴᚹᛘ**) as *sāgum* 'we saw' (Ralph 2021, 907–13), a lexico-morphologically unobjectionable solution. He rejects (pp. 148–54, 899) the previous and almost universally accepted interpretation *sagum* 'we say'. This short contribution establishes that *sagum* is a possible variant of the ninth-century Runic Swedish verb *sægia*. It belongs to an *ē*/*ja*-conjugation where some forms are inflected according to the former paradigm and others to the latter. In Old High German, Old and Middle Dutch, and Old English descendants of both **sagjan* and **sagēn* are attested. Given the presence in Old Scandinavian of the 2nd and 3rd person present singular *segir* and the perfect participle *sagaðr*, which both are *ē*-inflections, there is reason to expect that even more *ē*-forms once existed in Old Scandinavian. The sequence **sakum** (**ᛋᚨᚴᚹᛘ**) in the Rök inscription may therefore represent *sagum*, a 1st person form of *sægia* 'say'. Whether this or Ralph's interpretation is the best depends on the contextual understanding of the text.

Keywords: Ög 136, Rök runic inscription, verb inflection

I Bo Ralphs nytolkning av Rökstenen tyds den återkommande runföljden **sakum** (**ᛋᚨᚴᚹᛘ**) som *sāgum* 'vi såg' (Ralph 2021, 316–20) i stället för det sedan länge etablerade *sagum*, en form av verbet *sægia*. Ralphs tolkningsmöjlighet har förts fram tidigare av George Stephens (bland annat 1878, 167 f.) och Hugo Pipping (bland annat 1919, passim; jfr dock 1932, 11 med litteratur).

Det ska med en gång konstateras att *sāgum* 'vi såg' är en såväl språkligt som runologiskt invändningsfri tolkning medan den som *sagum* inte är självklar. Skälet att de allra flesta ändå valt det senare alternativet har att göra med kontexten där nästan samtliga tidigare forskare har menat

Fridell, Staffan, and Henrik Williams. "**sakum** i Rökstenens inskrift."
Futhark: International Journal of Runic Studies 12 (2021, publ. 2022): 151–55.
DOI: 10.33063/diva-491885

© 2022 Staffan Fridell and Henrik Williams (CC BY)

att det mest sannolikt handlar om ett berättande eller om utsagor av något slag. Ralph föreslår alltså att det handlar om en observation av något slag. Inom hans tolkningsparadigm att runinskriften består av gåtor är detta också en mycket rimlig uppfattning eftersom tankenötterna i *Gátur Gestumblinda* fjorton gånger inleds (i normaliserad form) *Hvat er þat undra, er ek úti sá . . .*? (”Vad är det bland märkvärdigheter som jag såg ute . . .”; jfr *Hervarar saga ok Heiðreks* [1924], 60–69, 80). Ralph (2021, 843–47) tolkar därför **sakumukmini** (**ᛋᚨᚴᚹᛘᚢᚴᛘᛁᚾᛁ**) som ”Vi såg det vördnadsbjudande minnet”.

Här är det inte vår avsikt att diskutera den kontextuella trovärdigheten av Ralphs förslag utan att undersöka hur stark den etablerade tolkningen *sagum* är. Det är inte ändelsen vi intresserar oss för. Att vi har att göra med 1 person, antingen presens (medio-passivum) singularis, alternativt presens pluralis eller imperativ, är någorlunda (men inte helt) okontroversiellt. Problemet är i stället rotvokalismen och avsaknaden av ett glidljud framför ändelsen, vilket kunde förväntas i de relevanta formerna av *sægia*.

Ralphs (2021, 148–54) kritik av standardtolkningen på denna punkt är utförlig. Han påpekar (s. 149):

> Någon exakt motsvarande form [till *sagum*] är nämligen inte belagd i de något senare fornsvenska texterna. Där finner man normalt *sighiom*, långt mera sällan *sæghiom*, men alltid med *-i-* före ändelsen *-um*/*-om* (jfr fvn. *segiom*). Ibland har Rökinskriftens *sagum* antagits återgå på en äldre form, som skulle ha bevarats under särskilda omständigheter (Noreen 1904:465, § 553, 13 Anm. 16). Den postulerade singularformen **saku** (*sagu*) skulle likaså vara en kvardröjande ålderdomlig form.
>
> Dessa tolkningar har med några variationer framförts gång på gång. De reservationer förslagen ursprungligen omgavs med har efterhand tonats ner—för varje gång den åsikt som blivit standard upprepas, framstår den som alltmer given. Följaktligen tycks den numera inte kräva någon förnyad motivering. När nya förslag till tolkning av Rökstenen framförs, förblir uppfattningen om **sakum** i allmänhet ett av de bestående inventarierna, och verbet ’säga’ förblir outmanat.

Hänvisningen till Adolf Noreens fornsvenska ljud- och formlära (1904, 465) gäller dennes lakoniska konstaterande ”Ein **sagha* (vgl. a[lt]h[och] d[eutsch] *sagēn*) darf aus der 1. pl. *sakum* Rök geschlossen werden.”

Vidare skriver Ralph (s. 153): ”Runsekvensen **sakum** är . . . oförenlig med den autentiska presensformen (i dess olika varianter), liksom alla tänkbara äldre former av samma verb.”; ”Det är . . . svårt (eller omöjligt) att förena runsträngen **sakum** med någon av de belagda formerna, vilka alltid innehåller ett *i* före personändelsen.”

Man måste om inte annat ge Ralph rätt i att motiveringen för formen *sagum* dels inte har varit särskilt djup eller utförlig, dels att när den en gång blivit etablerad har den accepterats i stort sett okritiskt av de allra flesta. Vår begränsade uppgift blir därför att utreda huruvida **sakum** över huvud taget kan anses representera en möjlig form av *sægia*.

Verbet *säga* har i germanska fornspråk två olika huvudvarianter som återgår på nordvästgermanska **sagjan* respektive **sagēn*. Den förstnämnda motsvaras av fornsvenska *sæghia*/*sighia*, forndanska *sæghiæ*/*sighæ*, fornvästnordiska *segja*, fornsaxiska *seggian* (medellågtyska *seggen*), fornfrisiska *sedza*, medelnederländska *segghen*, fornengelska *secgan* samt fornhögtyska *seggen*. *Sagēn* motsvaras av medellågtyska *sāgen*, fornnederländska *sagen* (medelnederländska *saghen*), fornengelska *sagian* samt fornhögtyska *sagēn* (Bjorvand och Lindeman 2019, 1034; Lloyd, Springer, et al. 1988–, s.v. *sagên*; Nübling 2000, 157–75; Philippa et al. 2003–09, s.v. *zeggen*). I fyra fornspråk—medellågtyska, fornnederländska, fornengelska och fornhögtyska—är alltså båda varianterna representerade.

Man kan också konstatera att det i fornsvenska och fornvästnordiska finns böjningsformer av verbet som motsvarar *ē*-verbens paradigm: 2 och 3 presens singularis fornvästnordiska *segir*, fornsvenska *sighir* (Noreen 1904, 465, § 553 Anm. 17; Bjorvand och Lindeman 2019, 1034) samt perfekt particip fornvästnordiska *sagaðr*, fornsvenska *saghadher*, runnordiska *sagat* n. (Noreen 1904, 466, § 553 Anm. 19; Noreen 1923, 121, § 139, 348, § 519; Peterson 2006, s.v. *sægia*; jfr gotiska *habaiþs*). Detta trots att verbet för övrigt har former som stämmer med en urnordisk ursprungsform **sagjan*.

Det har funnits olika åsikter om förhållandet mellan **sagēn* och **sagjan*. Elof Hellquist (1948, 1145) betraktade **sagēn* som ursprungligt och tänkte sig att *j*-formerna kom från presensböjningen. Senare har man vanligen tvärtom utgått från att **sagjan* är äldst (så t.ex. Philippa et al. 2003–09, s.v. *zeggen*). Fritz Mezger (1940) argumenterade för att **sagēn* var en ombildning av **sagjan* på grund av påverkan från **þahēn* 'tiga', en hypotes som vunnit anklang bland andra etymologer (Ekbo, "Supplement"; Svenska akademiens *Ordbok*; Bjorvand och Lindeman 2019, 1034). Teorin motiveras av att antonymer (motsatsord) ofta påverkar varandra. Det är visserligen sant, men i detta fall är ändå tanken tämligen långsökt. Dels är *säga* ett väldigt mycket mer frekvent ord än *tiga*, vilket gör det a priori osannolikt med en sådan påverkan, dels är det tveksamt om man kan tala om verklig antonymi här, med tanke på det betydligt bredare betydelsespektrumet för *säga*. I Svenska akademiens *Ordbok över svenska språket* finns det nitton olika betydelser angivna för *säga* men bara två för *tiga*.

En betydligt mer tilltalande förklaring till formvariationen hos verbet *säga* återfinns hos Dirk Boutkan (1995, 347–68 med litteraturhänvisningar). Han hävdar att den klass av svaga verb som traditionellt kallas *ē*-verb i själva verket är *ē*/*ja*-verb med en ursprunglig variation i paradigmet mellan *ē*- och *ja*-former och att även *säga* är ett sådant verb. I presens indikativ antas *ē*-former äldst förekomma i 2 och 3 person singularis samt 2 person pluralis, medan *ja*-former fanns i 1 person singularis samt 1 och 3 person pluralis (Boutkan 1995, 348). Därefter har genom utjämningar och analogier inom paradigmen olika mönster uppkommit i olika språk och för olika verb. I fornvästnordiska t.ex. har verbet *hafa* omljudda former i singularis, men oomljudda i pluralis: *hef(i)*, *hef(i)r*, *hef(i)r*, *hǫfum*, *hafið*, *hafa*. För verbet *vaka* har oomljudda former helt tagit över presensparadigmet. Verbet *segja* däremot har böjningen *seg(i)*, *seg(i)r*, *seg(i)r*, *segjum*, *segið*, *segja*, alltså med konsekvent omljud.

Teorin förklarar både variationen **sagjan* ~ **sagēn* och inslagen av *ē*-böjning (2 och 3 person presens singularis samt preteritum particip) i verbet i fornvästnordiska och fornsvenska. Den etymologiskt äldsta formen i 1 person pluralis är alltså visserligen ett runnordiskt *sægjum*, vilket motsvarar de belagda formerna i fornvästnordiska och fornsvenska, men teorin öppnar ändå upp för möjligheten att tolka **sakum** på Rökstenen som *sagum*. Innan omljudda former helt tar över paradigmet kan det mycket väl ha funnits andra mönster (också i variation med varandra), med oomljudda former antingen bara i pluralis (som i *hafa*) eller i hela paradigmet (som i *vaka*). Det går helt enkelt inte att veta hur verbets paradigm har utvecklats eller vilken väg ordet tagit, från den ursprungliga variationen till den belagda enhetligheten, vilket gör att *sagum* 'jag/vi säger' är en fullt möjlig ordform på 800-talet i Sverige. De nyss nämnda inslagen av *ē*-böjning i fornvästnordiska och fornsvenska är i sammanhanget ett ytterligare argument för att det tidigare verkligen funnits en större variation inom paradigmet (eller mellan olika paradigm; jfr de konkurrerande infinitivformerna i medellågtyska, fornnederländska, fornengelska och fornhögtyska) för verbet *säga*.

Bibliografi

Bjorvand, Harald, och Fredrik Otto Lindeman. 2019. *Våre arveord: Etymologisk ordbok*. 3 uppl. Oslo.

Boutkan, Dirk. 1995. *The Germanic 'Auslautgesetze'*. Leiden Studies in Indo-European, 4. Amsterdam.

Ekbo, "Supplement" = Sven Ekbo. "Supplement till Hellquist 1948." Ms i Svenska Akademiens ordbok, Lund.

Hellquist, Elof. 1948. *Svensk etymologisk ordbok*. 3 uppl. Lund.

Hervarar saga ok Heiðreks = Heiðreks saga: Hervarar saga ok Heiðreks konungs. Utg. Jón Helgason. Samfund til Udgivelse af Gammel Nordisk Litteratur, 48. København, 1924.

Lloyd, Albert L., Otto Springer, Rosemarie Lühr et al. 1988–. *Etymologisches Wörterbuch des Althochdeutschen*. 7 vol. hittills. Göttingen.

Mezger, Fritz. 1940. "O. Icel. *seg(g)ja*, OHG. *sagēn*, OE. *secg(e)an*, a verb of the first and third weak class and the -ĕio/e: ē-formation of the third weak class." *Arkiv för nordisk filologi* 55: 209–22.

Noreen, Adolf. 1904. *Altschwedische Grammatik mit Einschluss des Altgutnischen*. Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte, 8, Altnordische Grammatik, 2. Halle.

——. 1923. *Altisländische und altnorwegische Grammatik* (*Laut- und Flexionslehre*) *unter Berücksichtigung des Urnordischen*. 4 uppl. Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte, 4, Altnordische Grammatik, 1. Halle.

Nübling, Damaris. 2000. *Prinzipien der Irregulariserung: Eine kontrastive Analyse von zehn Verben in zehn germanischen Sprachen*. Linguistische Arbeiten, 415. Tübingen.

Peterson, Lena. 2006. *Svenskt runordsregister*. 3 uppl. Runrön, 2. Uppsala.

Philippa, Marlies, med Frans Debrabandere, Arend Quak et al. 2003–09. *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*. 4 vol. Amsterdam. https://etymologie.nl

Pipping, Hugo. 1919. "Om runinskriften på Rökstenen." *Acta Societatis scientiarum Fennicæ* 49.1. Helsingfors.

——. 1932. "Rökstensinskriften en rättsurkund." *Studier i nordisk filologi* 22: 1–138.

Ralph, Bo. 2021. *Fadern, sonen och världsalltet: En nytolkning av runinskriften på Rökstenen*. 2 vol. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning, 45:1–2. Göteborg. http://hdl.handle.net/2077/70270, http://hdl.handle.net/2077/70271

Stephens, George. 1878. "Om Rök-stenen." *Antiqvarisk tidskrift för Sverige* 5 (1873–95): 161–80.

Svenska akademien. *Ordbok över svenska språket*. Lund, 1898–.